

Jemielity, Witold

Powiadamanie w Królestwie Polskim o wyborze i śmierci papieży

Studia Teologiczne 15, 245-254

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. WITOLD JEMIELITY

POWIADAMIANIE W KRÓLESTWIE POLSKIM O WYBORZE I ŚMIERCI PAPIEŻY

Autor zamierza przedstawić w jaki sposób i jak szybko wierni dowiadywali się o wyborze i śmierci papieży oraz jak modlili się za następców św. Piotra. Autor oparł się na materiałach z Archiwum Diecezjalnego w Łomży. Są tutaj rozporządzenia rządowe w danej sprawie oraz listy biskupów wigierskich, augustowskich i częściowo płockich do duchowieństwa i wiernych. Podobnie było w innych diecezjach, można więc poszerzyć to zagadnienie na całe Królestwo Polskie.

Pius VI zmarł 29 VIII 1799 r. Dopiero 28 XII 1799 r. biskup płocki Onufry Kajetan Szembek oraz 16 I 1800 r. biskup wigierski Michał Franciszek Karpowicz powiadomili o tym duchowieństwo i wiernych. Bp Szembek zalecił wszystkim kapłanom świeckim i zakonnym odprawić po trzy msze święte za zmarłego, zaś w kościele katedralnym płockim oraz kolegiackim pułuskim uroczyste żałobne nabożeństwo i mszę świętą śpiewaną. Kapłani mieli zachęcić lud do modlitwy za papieża, zwłaszcza podczas uderzenia dzwonów przez dziewięć dni rano, w południe i wieczorem. Bp Szembek wezwał do modlitwy o szczęśliwy wybór nowego papieża. Wszyscy kapłani winni byli odprawić po jednej mszy św. z formularza o Duchu Świętym, a w innych mszach dołączać specjalną modlitwę. W kościołach katedralnym i kolegiackim zapowiedział mszę św. uroczystą. W kościołach parafialnych i zakonnych w niedziele i święta należało śpiewać z ludem litanię do wszystkich świętych; a to wszystko do odebrania urzędowej wiadomości o wyborze papieża. Bp Karpowicz podkreślił cnotę męstwa u zmarłego papieża. Poleciał wszystkim kapłanom odprawić trzy msze św., dzwonić przez dziewięć dni, zachęcić lud do odmawiania po trzy pacierze na odgłos dzwonów. Ponadto w niedziele i święta śpiewać litanię do wszystkich świętych w intencji wyboru nowego papieża,

aż do czasu ogłoszenia wyboru¹.

Pius VII został wybrany 18 III 1800 r. Bp Karpowicz powiadomił o tym diecezjan 1 V 1801 r. Pisał iż biskupi w monarchii pruskiej otrzymali z gabinetu króla urzędową wiadomość dopiero 31 I 1801 r. Biskup zalecił kapłanom odprawić mszę św. w intencji papieża, odśpiewać *Te Deum*, powiedzieć naukę wiernym. Pius VII zmarł 20 VIII 1823 r. Już 1 IX t.r. Minister prezydujący w komisji rządowej wyznań religijnych i oświecenia publicznego zawiadomił biskupów, iż nadeszła sztafeta z Wiednia o śmierci Piusa VII; papież zmarł o godzinie szóstej rano. Dnia 20 IX t.r. podobną wiadomość przekazała komisja rządowa wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Uczyniła to na życzenie księcia Konstantego, namiestnika Królestwa Polskiego. Wezwał on biskupów do odprawienia okazałych nabożeństw żałobnych, jakie przysługują najwyższemu zwierzchnikowi Kościoła. W tych nabożeństwach winni wziąć udział władze rządowe jakie znajdują się na danym terenie; niech księża zawiadomią urzędników o czasie nabożeństw. Komisja rządowa przewidywała, iż biskupi po otrzymaniu pierwszej wiadomości wydali dyspozycje, teraz niech je uzupełnią². Rzeczywiście tak uczynili biskup plocki Adam Michał Prażmowski i biskup augustowski Ignacy Stanisław Czyżewski, obaj 10 IX 1823 r. Bp Prażmowski przedstawił krótko życiorys Piusa VII i wskazał na jego cnoty. Po otrzymaniu pisma, w najbliższą niedzielę kapłani mieli odczytać list, odprawić po trzy msze św. za zmarłego i o wybór następcy, przez trzy niedziele zachęcić wiernych do modłów. Bp Czyżewski polecił kapłanom odprawić trzy msze św., w kościele katedralnym uroczyste nabożeństwo żałobne, dzwonić przez tydzień i o wybór następcy. W intencji obioru nowego papieża każdy kapłan odprawi mszę czytaną o Duchu Świętym a w katedrze śpiewaną, we wszystkich kościołach odśpiewać litanie do wszystkich świętych i suplikacje. Dnia 5 X 1823 r. bp Czyżewski przypomniał powyższe rozporządzenie i polecił zaprosić władze krajowe, jeżeli znajdowały się na danym terenie³.

Leon XII został wybrany 28 IX 1823 r. Bp Czyżewski 30 X t.r. powiadomił o tym diecezjan. Pisał iż dzieli się z nimi powszechną radością. Bóg zlitował się nad osieroconym Kościołem, przywrócił Mu pasterza i ojca. Po czterdziestu dniach od śmierci Piusa VII na konklawe wybrano kardynała Annibala della Genga, urodzonego 2 VIII 1760 r. w mieście Spoleto. Nowy papież przyjął imię Leona XII. Posiada on wysokie cnoty, zasługi i wszelkie przymioty. Dał temu dowody na sprawowanych poprzednio urządach. Można zatem oczekiwać po jego rządach wiele dobra dla Kościoła. Należy Panu Bogu dziękować za to dobrodziejstwo i prosić dla koronowanego w dniu 5 X

¹ Archiwum Diecezjalne w Łomży (skrót: ArŁm). Zespół ogólny (skrót: II), sygn. 78 k. 3; II sygn. 48 k. 26.

² ArŁm, II sygn. 48 k. 43; II sygn. 148 k. 71, 72.

³ ArŁm, II sygn. 53 k. 63; II sygn. 54 k. 66; II sygn. 59a k. 49; II sygn. 148 k. 188; II sygn. 212 k. brak.

papieża. Kapłani odczytają z ambon ten list, odśpiewają *Te Deum*, wezwą lud do modlitwy za papieża, w katedrze i większych parafiach odprawią mszę św. śpiewaną z formularza *De cathedra S. Petri* z 18 stycznia, przynajmniej przez jeden miesiąc w mszach św. dołączą modlitwę za Ojca Świętego⁴. Leon XII zmarł 10 II 1829 r. W osiemnaście dni potem komisja rządowa wyznań religijnych i oświecenia publicznego powiadomiła biskupów, iż od prezydującego w Radzie Administracyjnej Królestwa otrzymała pismo o śmierci Leona XII. Komisja wezwała biskupów do wydania zarządzenia duchowieństwu, aby we wszystkich kościołach odbyły się okazałe nabożeństwa, należne Głowie Kościoła. W tych nabożeństwach wezmą udział władze rządowe, należy je zaprosić. Biskup augustowski Mikołaj Jan Manugiewicz 6 III 1829 r. wystosował długi list. Pisał iż Kościół poniósł wielką stratę, odszedł dobry i mądry pasterz. Biskup polecił dzwonić przez dwa tygodnie rano, w południe i wieczorem, wezwał lud do modlitwy, nakazał kapłanom odprawić po trzy msze św. za zmarłego a w katedrze uroczyste nabożeństwo. W katedrze przewodniczył biskup pomocniczy Stanisław Kostka Choromański. Świątynia i katafalk były wspaniale ozdobione. Nad trumną umieszczono koronę jako symbol najwyższej władzy kościelnej. Przybyło wielu duchownych, miejscowe władze cywilne i mnóstwo ludu. Bp Manugiewicz zachęcił też duchowieństwo i wiernych do modłów o wybór nowego papieża. We mszach św. dodawano modlitwę specjalną w tej intencji⁵.

Pius VIII został wybrany 31 III 1829 r. Dnia 2 V t.r. komisja rządowa wyznań religijnych i oświecenia publicznego powiadomiła biskupów, iż wielki książę Konstanty poprzez prezydującego w Radzie Administracyjnej Królestwa nadesłał urzędową wiadomość o wyborze kardynała Franciszka Ksawerego Castiglioni. Nowy papież mianował sekretarzem stanu Państwa Kościelnego kardynała Albani. Dnia 9 V t.r. bp Manugiewicz wydał od siebie list do diecezjan, polecił odprawić dziękczynne nabożeństwo i odśpiewać *Te Deum*⁶. Pius VIII zmarł 30 XI 1830 r. Dopiero 5 I 1831 r. nuncjusz apostolski w Wiedniu przekazał biskupom urzędową wiadomość o śmierci papieża. Wówczas 30 I t.r. bp Manugiewicz polecił kapłanom odprawić żałobne nabożeństwo i zachęcić lud do modlitwy za zmarłego i o wybór nowego papieża; nie wspominał o ilości mszy św. i dzwonieniu, był to czas powstania listopadowego. Bp Manugiewicz pisał, iż we wszystkich krajach katolickich już od roku wiedziano o śmierci Piusa VIII, on jednak wcześniej nie mógł przesłać listu⁷.

Grzegorz XVI został wybrany 2 II 1831 r. Wydaje się, że biskupi nie otrzymali urzędowej wiadomości i że bp Manugiewicz nie wydał listu do diecezjan, nie ma wzmianki w aktach o tym fakcie. Grzegorz XVI zmarł 1 VI

⁴ ArŁm, II sygn. 31 k. 228; II sygn. 53 k. 67; II sygn. 481 k. 150.

⁵ ArŁm, II sygn. 148 k. 188-190; II sygn. 481 k. 35.

⁶ ArŁm, II sygn. 25 k. 109; II sygn. 148 k. 191, 192.

⁷ ArŁm, II sygn. 33 k. 63; II sygn. 482 k. 43.

1846 r. Dnia 25 VI t.r. biskup augustowski Paweł Straszyński pisał, iż wiadomości publiczne ogłosiły wieść o śmierci widzialnej Głowy Kościoła, następcy św. Piotra, namiestnika Chrystusa. Papież urodził się 18 IX 1765 r., kardynałem został w 1825 r., był 258 papieżem. Zaraz po odebraniu pisma należało dzwonami obwieścić śmierć papieża oraz w najbliższym czasie w obecności wiernych odprawić nabożeństwo żałobne, w katedrze szczególnie uroczyście. Inni kapłani ofiarują mszę św. czytaną, klerycy i bracia w klasztorach - spowiedź i komunię świętą oraz trzy koronki. Przez jeden miesiąc w niedziele i święta wierni pomodlą się za duszę Grzegorza XVI. Potem mają błagać Boga o wybór nowego papieża⁸.

Pius IX został wybrany 16 VI 1846 r. Dnia 8 VII t.r. bp Straszyński dzielił się z duchowieństwem „wesolą i pocieszającą” wiadomością przekazaną w pismach publicznych, iż kardynałowie prawie jednomyślnie wybrali Jana Marię z domu hrabiów Mastaj Ferretti, urodzonego 13 V 1792 r. w Semigalia, biskupa w Imola. Niech duchowieństwo i wierni podziękują za to Bogu mszą św. i hymnem Te Deum. Odtąd kapłani będą wymieniać imię papieża we mszach św. i w pacierzach kapłańskich. Pius IX zmarł 7 II 1878 r. Dnia 16 II t.r. biskup augustowski Piotr Paweł Wierzbowski pisał, iż minister spraw wewnętrznych za pośrednictwem Kolegium Rzymsko-Katolickiego w Petersburgu nadesłał mu urzędową wiadomość o zgodzie papieża. Minister oświadczył zarazem, iż za zmarłego „mogą” być odprawione modły. Bp Wierzbowski polecił ogłosić zgon papieża uderzeniem w dzwony i w obecności parafian odprawić nabożeństwo żałobne i mszę św. śpiewaną. Inni kapłani mieli odprawić mszę św. czytaną. Przez jeden miesiąc w niedziele i święta należało z ambony zachęcić lud do modłów za Piusa IX, potem o wybór nowego papieża. Gubernator łomżyński zastrzegł, aby nie głosić odrębnych mów podczas nabożeństwa żałobnego⁹.

Leon XIII został obrany 20 II 1878 r. Dnia 5 III t.r. bp Wierzbowski pisał, iż minister spraw wewnętrznych za pośrednictwem Kolegium Rzymsko-Katolickiego powiadomił go o wyborze kardynała Pecci na papieża oraz „objawił możliwość odprawienia z tego tytułu” nabożeństwa zgodnie z przepisami kanonicznymi. Biskup polecił odprawić takowe w kościołach parafialnych, filialnych i klasztornych a po mszy św. odśpiewać dziękczynne Te Deum. Leon XIII zmarł 20 VII 1903 r. Już w trzy dni potem administrator diecezji augustowskiej, ks. Józef Antonowicz polecił uderzać we wszystkie dzwony przez piętnaście minut, potem przez osiem dni rano, w południe i wieczorem. Po otrzymaniu zawiadomienia w pierwszą niedzielę kapłani zachęcą lud do modłów, odprawią w obecności wiernych mszę św. śpiewaną, inni kapłani mszę św. czytaną. Bracia kapucyni w Łomży i siostry benedyktynki w tymże mieście odmówią trzy koronki lub pięć dziesiątków różańca (innych klaszto-

⁸ ArŁm, II sygn. 34 k. 51; II sygn. 58 k. 68; II sygn. 68 k. 12..

⁹ ArŁm, II sygn. 34 k. 51, 133; II sygn. 58 k. 69; II sygn. 68 k. 14, 94; II sygn. 71 k. 74.

rów w diecezji nie było). Przez jeden miesiąc w niedziele i święta po kazaniu należy zachęcić wiernych do modlitwy za duszę Leona XIII, potem o wybór nowego papieża. Uroczystościami żalobnymi zainteresował się rząd. Gubernator łomżyński przewidywał, iż księża mogą wypowiadać się o sprawach polskich i o stosunku Leona XIII do Rosji. O takich faktach naczelnicy powiatowi niech powiadomią gubernatora¹⁰.

Pius X został obrany 4 VIII 1903 r. W dwa dni potem ks. Antonowicz powiadomił o tym diecezjan. W najbliższą niedzielę po otrzymaniu pisma, przed mszą św. księża mieli odczytać list a po mszy św. odśpiewać *Te Deum*, przy biciu w dzwony. Biskup płocki Jerzy Józef Elizeusz Szembek uczynił to 27 VIII t.r. Poleciał aby w dniach 13, 14, i 15 września księża odprawili mszę św. dziękczynną i wezwali wiernych do modlitwy za nowego papieża. Pius X zmarł 20 VIII 1914 r. W cztery dni potem biskup augustowski Antoni Karaś polecił dzwonić przez osiem dni rano, w południe i wieczorem, odprawić z ludem uroczyste nabożeństwo, zachęcić wiernych do modlitwy, każdy z kapłanów odprawi jedną mszę św. czytaną. Biskup wezwał do modlitwy za przyszelego papieża¹¹.

Benedykt XV został obrany 3 IX 1914 r. W cztery dni potem bp Karaś wystosował list do diecezjan. Poleciał odczytać go przed sumą a po mszy św. przy dźwięku dzwonów odśpiewać *Te Deum* z modlitwami za papieża. Biskup pisał, iż Kościół był krótko osieroconym. Teraz kardynałowie wybrali Jakuba della Chiesa, który przyjął imię Benedykta XV¹².

O papieżach słyszeli wierni zasadniczo z okazji obioru i śmierci. Kilkakrotnie zdarzyły się inne powody. W 1814 r. bp Gołaszewski listem pasterskim powiadomił o powrocie Piusa VII z Francji do Rzymu¹³. W 1847 r. w Królestwie Polskim obchodzono uroczystości na wzór jubileuszu z racji wstąpienia Piusa IX na Stolicę Piotrową. W diecezji augustowskiej trwały one w kilku miastach przez siedem dni oraz w jednym lub kilku kościołach każdego dekanatu przez trzy dni. Wierni z sąsiednich parafii śpieszyli do wyznaczonych świątyń¹⁴.

Szczególnie uroczystości zaznaczono 50-lecie kapłaństwa i 50-lecie biskupstwa Leona XIII. Dnia 9 XII 1887 r. bp Wierzbowski powiadomił duchowieństwo, iż 1 I 1888 r. Ojciec Święty celebrował mszę świętą jubileuszową. Łącząc się z nim duchowo, w tymże dniu należy przez jedną godzinę bić we wszystkie dzwony, następnie wobec wystawionego Najświętszego Sakramentu odśpiewać sumę i *Te Deum*. Po kazaniu księża zachęcą lud do modlitwy za

¹⁰ ArŁm, II sygn. 34 k. 133; II sygn. 68 k. 96; II sygn. 72 k. 80; II sygn. 76a k. 88.

¹¹ Archiwum Państwowe w Łomży (skrót: APŁ). Zespół Policmajstra, sygn. 4 k. 11. ArŁm, II sygn. 72 k. 81; II sygn. 75 k. 127; II sygn. 76a k. 90; II sygn. 78b k. 42.

¹² ArŁm, II sygn. 75 k. 133.

¹³ ArŁm, II sygn. 50 k. 25.

¹⁴ W. Jemielity, *Rok jubileuszowy w Królestwie Polskim*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1975, t. 18, nr 1, s. 53.

papieża. Dnia 17 XII 1888 r. bp Wierzbowski podał sposób zakończenia jubileuszu. Leon XIII dekretem z 11 XI 1888 r. ustalił końcowy termin na 21 XII t.r. W tym dniu we wszystkich kościołach parafialnych, klasztornych, poklasztornych i kaplicach publicznych, w których przechowuje się Najświętszy Sakrament, należy odśpiewać nieszpory wobec Najświętszego Sakramentu wystawionego w monstrancji, następnie odmówić z ludem cząstkę różańca, odbyć procesję, po niej odśpiewać *Te Deum* i modlitwy. Kto z wiernych odbędzie w wigilię Nowego Roku spowiedź i przyjmie komunię św. oraz weźmie udział w tym nabożeństwie, zyska odpust zupełny, który może ofiarować za dusze zmarłych¹⁵. Dnia 30 VII/11 VIII 1892 r. bp Wierzbowski powiadomił, iż car 29 VI/11 VII pozwolił zbierać ofiary (świętopietrze) z okazji nadchodzącego 50-lecia biskupstwa Leona XIII. Rząd postawił warunek, aby nie ogłaszać tego w prasie i z ambon a ofiary każda diecezja prześle do Petersburga, skąd do Rzymu. Bp Wierzbowski polecił: wybrać w parafii kilku zaufanych ludzi do zbierania ofiar, przesłać sumę do dziekana, ten przed 31 grudnia do konsystorza. Dziekan wyszczególni, ile pieniędzy złożyli wierni danej parafii a ile księża¹⁶.

Bardziej na Stolicę Apostolską niż wprost na papieży uwagę wiernych zwracał Rok Jubileuszowy. Obchodzono go w Kościele co 25 lat. W Królestwie Polskim wielkie uroczystości były jedynie w 1826 r., potem rząd je uniemożliwił bądź ograniczył¹⁷. Nawet rok 1900 pozostał mało zauważony. Gubernator łomżyński pisał do naczelników powiatów, iż w nocy z 19 na 20 grudnia 1899 r. Rzym nabożeństwem uczci nowe stulecie. Niech naczelnicy skontrolują przebieg uroczystości w parafiach. Zachowały się raporty strażników gminnych w powiecie wysokomazowieckim. W parafiach Dąbrowa Wielka, Dąbrówka Kościelna, Jabłonka Kościelna, Jabłoń Kościelna, Kobylin, Kuczyn, Kulesze Kościelne, Piekuty, Płonka Kościelna, Poświętne, Sokoły, Waniewo i Wyszonki w nocy nie było nabożeństwa a następnego dnia przebiegało podobnie jak w każde święto¹⁸.

Szczególnym wydarzeniem był Sobór Watykański I. Ten również pozostał niezauważony. Zarządzający sprawami wyznań w Królestwie Polskim, Muchanow zakazał mówić w kościołach o papieżu i biskupach zgromadzonych na soborze w Rzymie. Kiedy dowiedział się, że ks. L. Talarowski z parafii Rajgród zachęcał lud do modlitwy za sobór, polecił go upomnieć. Wcześniej, w 1860 r. namiestnik Królestwa Polskiego przestrzegał duchowieństwo, aby publicznie nie omawiało spraw Państwa Kościelnego i tym samym nie mieszało się do polityki¹⁹.

¹⁵ ArŁm, II sygn. 71 k. 129; II sygn. 68 k. 111. *Przegląd Katolicki* 1888, nr 48, z 29 XI.

¹⁶ ArŁm, II sygn. 68 k. 117.

¹⁷ W. Jemielity, *Rok jubileuszowy*, s. 41-53.

¹⁸ APL. Powiat mazowiecki, sygn. 4790 k. 1-17.

¹⁹ ArŁm, II sygn. 34; II sygn. 69; II sygn. 72 k. 4.

Częściej niż za papieży, w kościołach modlono się za rodzinę panującą a nawet za wysokich urzędników. Oto w 1800 r. zmarła córka Fryderyka Augusta. W kościołach modlono się za zmarłą i o błogosławieństwo dla przyszłego potomstwa króla. W rok potem wypraszano u Boga łaski dla królowej, która była w ciąży. Następnie dziękowano Bogu za szczęśliwe urodziny. W 1803 r. królowa znów oczekiwała dziecka. W 1800 r. szczególnie uroczyste obchodzono 100-lecie monarchii pruskiej. Po mszy św. śpiewano litanie i *Te Deum*²⁰.

Te nabożeństwa, zwane dworskimi lub galowymi, bardzo rozpowszechniły się pod rządami carów. Modlono się każdego roku w dniu urodzin cara, dniu jego zaślubin i objęcia tronu, podobnie jego żony i następcy tronu, ponadto z racji urodzin, ślubów i zgonów dalszej rodziny carskiej. W pamięci katolików Królestwa utrwałała się cała dynastia Romanowych. Wierni dowiadawali się też z ambon o wybuchu wojen, wygranych i przegranych bitwach, zawartych umowach pokojowych²¹. Nabożeństwo za cara, jego żonę i następcę tronu przebiegało uroczystej niż za papieży. Oto przebieg modłów w 1855 r. po śmierci Mikołaja I i w 1860 r. po śmierci cesarzowej Aleksandry. We wszystkich kościołach parafialnych i zakonnych w przeddzień uroczystości uderzano we wszystkie dzwony, podobnie rano przed nabożeństwem. Do kościoła metropolitalnego w Warszawie przybyli wysocy urzędnicy, do innych kościołów miejscowe władze cywilne. Po mszy św. odśpiewano *Salve Regina* i znów rozległy się dzwony. W 1878 r. car Aleksander II uniknął śmierci z rąk zamachowca. We wszystkich kościołach odprawiano nabożeństwo dziękczynne, po mszy św. odśpiewano hymn *Te Deum*. Były obecne miejscowe władze. W 1881 r. wstąpił na tron Aleksander III. Znów było nabożeństwo dziękczynne z wyliczeniem imion szerokiej rodziny cara²².

Z ambon ogłaszano śmierć wysokich urzędników: w 1812 r. Jana Łuszczewskiego, ministra spraw wewnętrznych i religijnych; w 1821 r. Cecylii Grabowskiej, żony ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego; w 1826 r. Józefa Zajączka, namiestnika Królestwa; w 1841 r. Rajmunda Rembélińskiego, prezesa komisji województwa augustowskiego; w 1843 r. Michała Witanowskiego, gubernatora augustowskiego, i innych. Przez trzy dni uderzano w dzwony, przez kilka niedziel polecano zmarłych modlitwie wiernych²³.

Modłom duchowieństwa i wiernych polecano też zmarłych biskupów własnej diecezji, biskupów metropolii warszawskiej, niekiedy i spoza Królestwa Polskiego. Po śmierci własnego biskupa we wszystkich kościołach pa-

²⁰ ArŁm, II sygn. 48 k. 47; II sygn. 78 k. 10, 21, 29, 35.

²¹ W. Jemielity, *Z dziejów Kościoła w Królestwie Polskim*, „Roczniki Humanistyczne” 1973, t. 21, z. 2, s. 265-294.

²² ArŁm, II sygn. 34 k. 100; II sygn. 68 k. 59; II sygn. 69 k. 167, 171.

²³ ArŁm, II sygn. 25 k. 21; II sygn. 34 k. 28, 36; II sygn. 50 k. 4; II sygn. 54 k. 119; II sygn. 82 k. 19.

rafialnych i zakonnych: uderzano w dzwony przez tydzień rano, w południe i wieczorem, odprawiano uroczyste nabożeństwo z udziałem ludu, każdy kapłan trzy msze św. prywatnie, zachęcano do modłów przynajmniej przez jeden miesiąc (w 1820 r. po śmierci bpa Gołaszewskiego), przez rok (w 1893 r. po śmierci bpa Wierzbowskiego). Częścią uroczystego nabożeństwa było kazanie. W 1869 r. rząd zabronił wygłaszania mowy żalobnej po śmierci bpa Łubieńskiego, który zmarł w drodze na wygnanie do Rosji²⁴. Po śmierci biskupów z metropolii warszawskiej: dzwonoło przez trzy dni, kapłani odprawiali po jednej mszy św. prywatnej, wiernym nie określano czasu modlitwy tylko zalecano ogólnie. O wielu zgonach biskupów nie powiadamiano całej prowincji warszawskiej, zwłaszcza w drugiej połowie XIX wieku. Raczej sporadycznie czyniono to wobec zmarłych biskupów z prowincji gnieźnieńskiej i lwowskiej. W 1823 r. powiadomiono o śmierci arcbpa Raczyńskiego z Gniezna, w 1839 r. bpa Korczyńskiego z Przemyśla, w 1841 r. bpa Zglenickiego z Krakowa, w 1846 r. arcbpa Jabłonowskiego ze Lwowa. Za tych zmarłych nie dzwonoło (jedynie przy arcbie Raczyńskim przez dwa dni), nie odprawiano nabożeństwa i mszy św. prywatnej (to jedynie przy Raczyńskim), jednak polecano przez dwie - trzy niedziele modłom wiernych²⁵.

Podobnie jak przy papieżach, obchodzono 50-lecie kapłaństwa biskupów. W 1891 r. taką uroczystość przeżywał biskup sejneński P. Wierzbowski. W parafiach odprawiono sumę przy wystawionym Najświętszym Sakramencie, kazanie poświęcono tej rocznicy. Po sumie odśpiewano *Te Deum*, potem nieszpory wobec Najświętszego Sakramentu, chwalebna część różańca i procesja. Konsystorz zastrzegł, aby o jubileuszu nie ogłaszać w poprzednią niedzielę, jedynie w sam dzień uroczystości²⁶.

Wróćmy do papieży. Od śmierci Piusa VI do ogłoszenia w diecezji upłynęły 4 miesiące, od wyboru Piusa VII - 14 miesięcy, od jego śmierci zaledwie 10 dni, przy Leonie XII i Piusie VIII - od 1 do 2 miesięcy, wyboru Grzegorza XVI nie ogłoszono, od jego śmierci - 1 miesiąc, przy wyborze Piusa IX - niecały miesiąc, przy śmierci - 9 dni, przy kolejnych papieżach - od 2 do 15 dni. Szybkość powiadamiania zależała od decyzji rządu i od sprawnej korespondencji z Rzymem. Biskupi własną powagą nie mogli podawać takich ogłoszeń, może dopiero pod koniec stulecia. Oto 8 IX 1816 r. arcybiskup Raczyński, rezydujący w Gnieźnie przesłał biskupom Królestwa Polskiego list papieża Piusa VII w sprawie Towarzystwa Biblijnego i czytania Biblii w języku ojczystym. Arcybiskup zaznaczył, iż nie powinny ulec przerwaniu kontakty wynikające z hierarchii Kościoła, chociaż zmieniły się polityczne uwarunkowania. Natychmiast zareagował rząd, uznał iż arcybiskup pominął

²⁴ ArŁm, II sygn. 31 k. 257; II sygn. 53 k. 15, 62; II sygn. 68 k. 120; II sygn. 69 k. 108; II sygn. 76a k. 82.

²⁵ ArŁm, II sygn. 4 k. 162; II sygn. 5 k. 33; II sygn. 31 k. 69; II sygn. 53 k. 58, 65; II sygn. 56 k. 102, 108, 187; II sygn. 66 k. 27; II sygn. 78 k. 4; II sygn. 84 k. 16.

²⁶ ArŁm, II sygn. 72 k. 54.

właściwą drogę powiadamiania. Komisja rządowa obrządków religijnych i oświecenia publicznego 5 XI 1816 r. poleciła biskupom odesłać do komisji oryginał pisma z Gniezna, co 7 XI t.r. biskup augustowski J. Gołaszewski uczynił²⁷.

Dnia 6/18 III 1817 r. car Aleksander I podał przepisy dla Królestwa Polskiego, w tym kilka artykułów dotyczyło Kościoła.

Art. 1. Opiekę i dozór nad duchowieństwem rzymskokatolickim oraz nad jego funduszami sprawuje komisja obrządków religijnych i oświecenia publicznego.

Art. 3. Wszelkie rozkazy i zalecenia rządu odbiera duchowieństwo poprzez tę komisję.

Art. 18. Na odbywanie synodów pozwala rząd. Przed publikacją uchwał synodalnych należy przedstawić je komisji.

Art. 19. Bez pozwolenia rządu i uzyskania jego zgody biskupi nie mogą ogłaszać bulli papieskich²⁸.

W następnych latach komisja przypominała rozporządzenie cesarskie. W 1819 r. namiestnik Królestwa, J. Zajączek, powodowany doniesieniem hrabiego Italińskiego, przedstawiciela Rosji przy Watykanie, zakazał wysyłania do Rzymu „niewłaściwą drogą” próśb o dyspensy. W 1820 r. na polecenie komisji rządowej biskupi ogłosili księżom, iż: wszelką korespondencję z Rzymem mają kierować do biskupa a ten do komisji rządowej; nieposłuszni zostaną surowo ukarani; przesłane z Rzymu łaski i dyspensy nie będą uznawane; należy podawać rządowi nazwiska księży uchybiających prawu. W 1823 r. na żądanie wielkiego księcia Konstantego komisja rządowa ponowiła ostrzeżenie, podobnie w 1830 i 1835 r. W 1865 r. administrator diecezji warszawskiej, bp Rzewuski przekazał biskupom metropolii warszawskiej poświadczoną przez siebie kopię z pisma nuncjusza apostolskiego w Wiedniu. Papież upoważniał biskupów Królestwa Polskiego do przyjęcia jurysdykcji nad zakonami. Rząd uznał poczynania bpa Rzewuskiego jako sprzeczne z art. 3 ukazu z 6/18 III 1817 r. i nakazał zwrot kopii nuncjusza, co biskupi uczynili²⁹.

Jeszcze 2 XII 1910 r. minister spraw wewnętrznych powiadomił biskupów, iż encykliki, dekrety i inne akty papieskie wysyła przedstawiciel Rosji przy Watykanie. Są ponadto Acta Apostolicae Sedis. I te przesyła ministerstwo spraw wewnętrznych, inaczej nie obowiązują. Stosowanie się do nich, zwłaszcza gdy kolidują z prawem państwowym, jest surowo zabronione³⁰. Można tu wspomnieć, iż w 1842 r. car Mikołaj I polecił, aby duchowni zwr-

²⁷ ArŁm, II sygn. 148 k. 14.

²⁸ ArŁm, II sygn. 498 k. 1.

²⁹ ArŁm, II sygn. 148 k. 36, 48, 68; II sygn. 35 k. 53; II sygn. 150 k. 183.

³⁰ Archiwum Państwowe w Białymstoku. Kancelaria gubernatora łomżyńskiego, sygn. 5 k. 109, 110. P. Kubicki, *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861-1915*, cz. I, t. I, Sandomierz 1933, s. 140.

cali się do tronu jedynie za pośrednictwem „ustanowionej zwierzchności duchownej”³¹.

W zakończeniu należy stwierdzić, iż papieża byli mało obecni w świadomości wiernych Królestwa Polskiego. Krótkie doniesienia z Rzymu, przedłużone modłami za zmarłych i o błogosławieństwo dla nowowybranych papieży przypominały katolikom o istnieniu następców św. Piotra. Za to wierni słyszeli ciągle o władcach świeckich a nawet o całej rodzinie panującej.

COMMUNICAZIONE DELLE NOTIZIE SULLA ELEZIONE E SULLA MORTE DEI PAPI NEL REGNO DELLA POLONIA

RIASSUNTO

Dalla fine del XVIII secolo fino a prima guerra mondiale c'erano nove papi. L'elezione e la morte di loro erano grande avvenimento nella Chiesa. Clero e fedeli venivano a sapere dei loro vescovi, questi invece in modo ufficiale dal governo. I vescovi con propria l'autorità potevano informare le parrocchie del fatto solamente dopo aver ricevuto permesso dal governo. In tutte le chiese parrocchiali e quelle guidate dai religiosi si celebravano le funzioni in occasione della morte oppure della elezione del pontefice. Alcune volte suonavano le campane, i sacerdoti celebravano in modo privato alcune S. Messe, cantavano con il popolo *Te Deum* nelle intenzioni del neoeletto, durante alcune domeniche invitavano il popolo alla preghiera. I fedeli sentivano parlare dei papi di solito nei momenti della elezione e della morte di loro. Inoltre i fedeli venivano informati nel 1814 per motivo del ritorno di Pio VII dalla Francia a Roma, cinquantesimo anniversario del sacerdozio e in seguito del vescovado di Leone XIII, ogni 25 anni in occasione dell'anno di giubileo; invece del Concilio Vaticano I non si è detto niente.

Nelle chiese si pregava più per la famiglia regnante e addirittura per gli alti ufficiali statali che per i papi. Queste celebrazioni chiamate „del corte” si sono divulgate sotto il governo degli zar. Nella memoria dei cattolici rimaneva tutta la dinastia dei Romanov. Alla preghiera del clero e dei fedeli venivano raccomandati i vescovi defunti della propria diocesi, qualche volta anche altri vescovi della provincia ecclesiastica di Varsavia, raramente della provincia di Gniezno e di Leopoli.

L'autore ha constatato che i papi erano in modo limitato presenti nella mente dei fedeli del Regno Polacco. Brevi notizie provenienti da Roma, seguite dalle preghiere per i defunti e per i neoeletti pontefici ricordavano ai cattolici della esistenza dei successori di San Pietro. Al contrario i fedeli sentivano parlare continuamente delle autorità statali.

³¹ ArŁm, II sygn. 34 k. 31.